

Suaugusiųjų neformaliojo švietimo socialinis kontekstas

JÜRATĖ BUTVILIENĖ

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius

El. paštas: jurate.terepaite@gmail.com

Dabartinis suaugusiųjų neformaliojo švietimo turinys tiek įstatyminiuose dokumentuose, tiek ir organizuojamų mokymų turiniu yra daugiau orientuotas į esamus darbdavių lūkesčius dėl darbuotojų kvalifikacijos akivaizdžiai atsiejant individo saviugdą / asmenybės tobulėjimo bei saviraiškos galimybes. Šiame procese neatsiejamos ir socialinės stratifikacijos apraiškos, ypač išskiriant *privačiame* neformaliojo švietimo paslaugas teikiančiame sektoriuje matomus besimokančiųjų grupių finansinius, užimamo socialinio statuso, pasiektos profesinės karjeros ar priimamiems švietimo turinį keičiantiems sprendimams daromos įtakos skirtumus. Šiame straipsnyje siekiama pažvelgti į keletą neformaliojo suaugusiųjų švietimo socialinių aspektų, kontekstualizuojančių esamos būklės raišką – darbdavių keliamus lūkesčius dėl pavaldinių turimų / siektinų kompetencijų, taip pat pačių besimokančiųjų socialinių grupių įvairovę ir vidinius motyvus neformaliai stiprinti turimas bendrąsias ir profesines kompetencijas. Aptariamas ir finansavimo klausimas, kaip svarbus neformaliojo suaugusiųjų švietimo kintamasis, sąlygojantis tolesnį potencialaus besimokančiojo socialinį statusą įvairiais lygmenimis: socialiniu, psichologiniu, kultūriniu, politiniu ir kt.

Raktažodžiai: neformalusis suaugusiųjų švietimas, socialinis kontekstas, darbo rinka, socialinės besimokančiųjų grupės, darbdavys

ĮVADAS

Sparčiai formuojantis žinių ir informacinei visuomenei, išryškėja naujos ugdymo charakteristikos, kurias galima apibūdinti kaip greitėjančius pokyčius ir sudėtingėjančias problemas. Žmogui, siekiančiam įsidarbinti ir būti konkurentabiliam darbo rinkoje, prisitaikyti prie greitai kintančios aplinkos, reikšmingas tampa ne nuolatinis mokymasis visam gyvenimui, o mokymasis visą gyvenimą – mokymosi veikla bet kuriame amžiaus tarpsnyje siekiant tobulinti asmenines, pilietines, socialines ir profesines žinias, įgūdžius ir kompetencijas (Smith 2002; Knowles 1990). Taigi neformalusis suaugusiųjų švietimas tampa kertiniu žmogiškojo kapitalo plėtojimo instrumentu (Hassan 2009).

Kadangi kintant įvairioms gyvenimo sritims yra būtini atitinkami išsilavinimo pokyčiai, švietimo sistema ir jos institucijos turi siekti naujos kokybės, kad sugebėtų parengti asmenis gyventi, veiksmingai dirbti ir kurti besikeičiančioje visuomenėje. Dabartiniu metu Lietuvoje daugiausia dėmesio skiriama *formaliajam švietimui*, tačiau, norint parengti žmones gyventi ir veiksmingai dirbti XXI a., turi funkcionuoti neformalusis ugdymas kaip neatsiejama nenutrūkstamo ugdymo dalis, nes formalusis privalomasis ugdymas negali išspręsti uždavinių, kuriuos kelia ugdymo įstaigų koncepcija (Taljūnaitė, Labanuskas ir kt. 2010), t. y. užtikrinti kuo visapusiškesnę fizinį, psichinį ir dvasinių jėgų plėtotę, sudaryti sąlygas atsiskleisti žmogaus individualybei ir kt.

Neformalusis švietimas Europoje yra pripažinta edukacinė sritis, kurios paskirtis yra skatinti asmenybės tobulėjimą ir aktyvų pilietiškumą bei padėti spręsti žmonių integravimosi

į darbo rinką problemas (Knowles 1990; Žemaitaitytė 2007 ir kt.). Panašūs tikslai keliami ir Lietuvoje: ugdant kompetencijas formuoti asmenį, gebantį tapti aktyviu visuomenės nariu, sėkmingai veikti visuomenėje, padėti tenkinant pažinimo, lavinimosi ir saviraiškos poreikius (*Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas* 1998). Tačiau Lietuvoje *neformaliajam švietimui*, kaip atskirai sričiai, sunku išsivirti edukacinėje platformoje, nes iki šiol nėra sukurtos įstatyminės bazės, kuri reglamentuotų neformaliojo ugdymo rezultatų įvertinimo gaires, neformaliojo ugdymo pedagogų rengimą ir pan. Kita vertus, jau 1992 m. parengtoje Lietuvos švietimo koncepcijoje¹ teigiama, kad Lietuvoje kuriama ilgalaikė švietimo sistema. Visą nuolatinio mokymosi procesą galima suskirstyti į ikimokyklinį ugdymą, bendrąjį lavinimą, profesinį rengimą ir tęstinį mokymąsi. Šiame cikle suaugusiųjų švietimo vaidmuo yra dvejopas: pirma, jis leidžia besimokančiajam nuolat atnaujinti savo kompetenciją ir sudaro galimybę neprarasti darbo, antra, garantuoja būsimųjų kartų mokymosi sėkmę. Šiuo metu Lietuvoje sukurta įstatymų bazė visiškai reglamentuoja suaugusiųjų neformalųjį švietimą, o parengti strateginiai plėtros planai atitinka Europos Komisijos direktyvas bei Mokymosi visą gyvenimą memorandumą. Tačiau suaugusiųjų švietimo sistema nėra iki galo išplėtotą, o individualūs poreikiai tenkinami nevisapusiškai.

Lietuvos švietimo strategijos² 2003–2012 m. nuostatose teigiama, kad būtina sujungti visus švietimo lygmenis ir užtikrinti švietimo sistemos prieinamumą, tęstinumą ir nuoseklumą. Analizuojant formaliojo ir neformaliojo švietimo sąveiką nurodoma, kad neformaliojo švietimo programos metu įgyta kompetencija gali būti pripažinta kaip formaliojo švietimo dalis. Formalusis švietimas suteikia žmonėms akredituotą kompetencijų paketą, kuris reikalingas tolesnei karjerai, o neformalusis ugdymas, būdamas socialus ir susijęs su patirtimi, suteikia kompetencijas, kurios leidžia žmonėms įsitraukti į bendruomenės gyvenimą, padeda suprasti darnaus bendro gyvenimo principus ir taisykles, plėtoti asmeninius gebėjimus, atsakingai apsispręsti ir veikti sudėtingame šiandienos pasaulyje, ugdyti pagarbą tradicinėms gimtojo krašto ir pasaulio kultūros vertybėms (Smith 2002; Knowles 1990 ir kt.). Tuo tarpu neformaliojo švietimo dėka įgytos kompetencijos leidžia sėkmingiau išsivirti darbo rinkoje, vadinasi, neformaliojo suaugusiųjų švietimo sektorius daugeliu atvejų gali padėti užtikrinant individualams formaliojo švietimo prieinamumą skirtingais lygmenimis.

Šio straipsnio teorinių įžvalgų ir kai kurių empirinių faktų plotmėje išskiriamos šios esminės kliūtys, apsunkinančios neformaliojo suaugusiųjų švietimo plėtotę: a) finansavimo stygius (lėšų trūkumas dažniau apsunkina viešojo sektoriaus darbdavių veiklą); b) demografiniai kintamieji (t. y. moterys daugiau dalyvauja perkvalifikavimo kursuose bei mokymuose nei vyrai, daugiavaikės šeimos ir kt.); c) auganti bedarbystė ir motyvacijos stoka; d) neveikiantis žinių, įgytų savaiminiu būdu, pripažinimo mechanizmas.

Straipsnio objektas – suaugusiųjų neformaliojo švietimo socialinio konteksto kintamieji (finansavimas, darbdavių turimi lūkesčiai, besimokančiojo vidiniai motyvai ir tikslinės besimokančiųjų grupės). Straipsnio tikslas – išanalizuoti suaugusiųjų neformaliojo švietimo socialinio konteksto kai kuriuos kintamuosius, kurie vienaip ar kitaip lemia tolesnį asmenybės socialinį-kultūrinį vystymąsi ir visavertės integracijos socialinio konstruojamose socialinėse sąveikose galimybes. Pagrindiniai metodai, leidę išanalizuoti bei aprašyti pasirinktą problematiką, buvo norminių dokumentų analizė, mokslinių šaltinių interpretacija bei sistemini-
mas, turinio lyginamoji analizė.

¹ Prieiga per internetą: www.smm.lt/.../konceptija/konceptija1.htm (žiūrėta 2011 10 01).

² Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/nutarimai/2005-01-24-82.htm (žiūrėta 2011 08 13).

NEFORMALIOJO ŠVIETIMO FINANSAVIMAS: LYGINAMASIS ASPEKTAS

Švietimo sociologijos šaltiniuose nurodoma, kad suaugusieji ir neformalusis jų švietimas yra produktyvi investicija į žmogiškąjį kapitalą (Hassan 2009), todėl suaugusiųjų neformaliajam švietimui skiriamos išlaidos turi būti siejamos su matoma nauda plėtojant bei stiprinant besimokančiųjų kompetencijas. Įvairiose šalyse (Danijoje ir kt.) neformaliojo suaugusiųjų švietimo finansavimas yra itin aštri socialinė problema, ypač kai daug dėmesio išlieka formaliajam bei su profesija susijusiam švietimui (Voss 2007; Bernhardt 2011).

Analizuojant neformaliojo švietimo finansavimo ypatumus įvairiose mokymo pakopose Lietuvoje, svarbu išskirti kai kuriuos iš jų. Neformaliojo *vaikų* švietimo programų vykdymą finansuoja mokyklos steigėjai, mokiniai (jų atstovai) bei rėmėjai. Vaikų muzikos, dailės, meno ir sporto mokyklos, nevalstybinės mokyklos, neformaliojo vaikų švietimo programos yra remiamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų. Savivaldybės skirtingai finansuoja neformalųjį vaikų švietimą, tačiau pagrindiniai kriterijai formuojant biudžetą dažniausiai yra vaikų skaičius, lankantis neformaliojo ugdymo mokyklą ar programą, pedagogų kvalifikacija ir etatų skaičius, ekonominės savivaldybės galimybės ir susiformavusi švietimo politika, mokinių poreikiai ir parengtos ugdymo programos, ankstesnių metų biudžetas. Skiriamos išlaidos svyruoja nuo 1 103 Lt iki 4 027 Lt vienam neformaliojo vaikų švietimo mokyklos ugdytiniui ir nuo 96 Lt iki 1 698 Lt vienam bendrojo lavinimo mokyklos mokiniui. Piniginiai tėvų įnašai sudaro vidutiniškai 8 %, palyginti su savivaldybių skiriama pinigų suma. Tik meno krypties (dailės, muzikos ir kt.) mokyklas lankančių vaikų tėvų įnašai gerokai didesni.

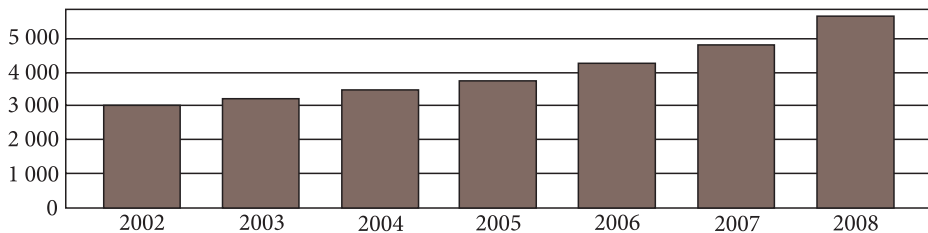
Kalbant apie *jaunimo* neformaliojo ugdymo finansavimą, pažymėtina, kad iki šiol Lietuvos Respublikoje nėra apskaičiuota, kiek valstybės, savivaldybių biudžeto, nebiudžetinių fondų lėšų kasmet įsisavina jaunimo nevyriausybinių organizacijos (toliau NVO), nėra bendros jaunimo iniciatyvų, politikos finansavimo sistemos. Savo įgyvendinamoms iniciatyvoms jaunimo NVO gali gauti lėšų iš Valstybinės jaunimo reikalų tarybos, Švietimo ir mokslo ministerijos, Kūno kultūros ir sporto departamento, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Kultūros ministerijos, Narkotikų kontrolės ir prevencijos departamento ir kt. Penkiasdešimt trys savivaldybės turi atskiras biudžeto „eilutes“, skirtas jaunimo projektams finansuoti. 2005 m. kovo 24 d. patvirtintame LR Vyriausybės 2004–2008 m. programos priemonių plane pirmą kartą atskira skiltimi išskirta Jaunimo politika (LR Vyriausybės programos 11-a dalis). Šioje LR Vyriausybės programos dalyje viename iš punktų įtvirtinta nuostata: „11.4. Didinti jaunimo organizacijų teikiamų projektų finansavimą.“ Taigi galimi du jaunimo NVO veiklos finansavimo būdai: projektinės veiklos ir programinės veiklos finansavimas. Programa apibūdinama kaip ilgalaikis darbas, vienos ar kelių institucijų / organizacijų veiksmų visuma, jungianti nuo kelių iki keliolikos atskirų projektų. Projektas yra tikslinė jaunų žmonių grupės ar jaunimo organizacijos veikla, kuri apibrėžta pasirengimo ir įgyvendinimo terminais, tikslais, finansavimo šaltiniais, vykdytojais ir dalyviais. Lietuvoje vyrauja projektinis jaunimo organizacijų veiklos finansavimas tiek nacionaliniu, tiek savivaldybių lygmeniu. Savivaldybės daugiausia dėmesio skiria organizacijų atstovų informavimui apie įvairių fondų skelbiamus projektų finansavimo konkursus, skatina juose dalyvauti.

Neformaliojo *suaugusiųjų* švietimo įstatymo 17 str. numatyti šio švietimo finansavimo principai ir formos. Finansinės paramos atžvilgiu daugiausia dėmesio skiriama į darbo rinkos poreikius orientuotam suaugusiųjų mokymui. Neformalusis neprofesinis suaugusiųjų švietimas yra finansuojamas tiek valstybinių, tiek ir kitų institucijų – šalies ir Europos Sąjungos programų (pvz., Griundvig ir kt.), fondų, nevyriausybinių organizacijų ir pan. Vienas didžiausių mokymo-si visą gyvenimą paslaugų finansavimo šaltinių išlieka ES struktūrinių fondų investicijos.

Valstybės paramos suaugusiųjų švietimui kryptys:

- tiesioginis švietimo įstaigų finansavimas, atskirų valstybinių ar savivaldybių, asmenų ar grupių teikiamų švietimo projektų, programų finansavimas;
- valstybinių patalpų nuomos ir mokesčių lengvatų teikimas, labdaros ir švietimo rėmimo skatinimas per mokesčių sistemą;
- dalinis arba visiškas socialiai remtinų asmenų švietimo finansavimas, suaugusiųjų švietimo dalyvių rėmimas stipendijomis;
- nemokamas besimokančiųjų aprūpinimas informacija bei spaudiniais valstybinėse bibliotekose.

Valstybės institucijos neformaliojo suaugusiųjų švietimo programas dažniausiai finansuoja arba tikslinėmis dotacijomis, arba konkurso būdu atrinkdamos projektus. Tačiau šios tiesioginės neformaliojo švietimo finansavimo priemonės nedaug skatina neformaliojo švietimo plėtrą šalyje. Valstybės ir savivaldybių biudžetų išlaidos švietimui pavaizduotos paveiksle.

Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

Pav. Valstybės išlaidos švietimui (mln. Lt)

Akivaizdu, kad daugiausia dėmesio finansavimui buvo skirta 2008 m., dar prieš prasidedant ekonominei visos šalies ir kitų pasaulio rinkų recesijai. Tyrimai apie finansavimo būklę byloja, kad padėtis yra daugiau neigiama negu teigiama, ypač privačiame neformaliojo suaugusiųjų švietimo sektoriuje (Butvilienė 2011). Dar iki ekonominės krizės pastebimas suaugusiųjų švietimui mažinamo finansavimo neigiamas poveikis Europos mastu, kai formaliojo švietimo bei profesinio mokymo finansinis stiprinimas neabejotinai silpnina likusias neformaliojo suaugusiųjų švietimo sritis (*Adult education trends and issues in Europe* 2006).

ANKSTESNIO MOKYMO SI PIPAŽINIMAS IR DARBDAVIŲ TURIMI LŪKESČIAI

Neformalusis suaugusiųjų švietimas – asmens ir visuomenės interesus atliepiantis mokymasis, lavinimasis ar studijos, kurias baigusiam neišduodamas valstybės pripažįstamas dokumentas, patvirtinantis išsilavinimo, tam tikros jo pakopos ar atskiro reglamentuoto modulio baigimą arba įgytą kvalifikaciją³. Neformalusis suaugusiųjų švietimas teikiamas kiekvienam jį pasirinkusiam asmeniui, ne jaunesniam kaip 18 metų. Pagrindiniai neformaliojo suaugusiųjų švietimo uždaviniai yra šie:

- 1) padėti asmeniui tenkinti savišvietos poreikius, plėtoti savo kultūrinius interesus;
- 2) ugdyti asmens kūrybines galias ir gebėjimus;
- 3) padėti asmeniui tapti aktyviam demokratinės visuomenės piliečiui;
- 4) sudaryti sąlygas įgyti profesinei veiklai reikalingų teorinių žinių ir praktinių gebėjimų, taip pat sąlygas kvalifikacijai tobulinti.

³ Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/ti/docs/istatymai/viii-822.htm> (žiūrėta 2011 06 02).

Neformaliojo suaugusiųjų ugdymo tikslai:

- 1) padėti bet kurio amžiaus suaugusiesiems priimtinausia forma mokytis, lavintis, šviestis pasirinktoje srityje;
- 2) skatinti švietimąsi.

Neformalusis suaugusiųjų ugdymasis apima:

- 1) asmens bendrosios kultūros ugdymą;
- 2) profesinei veiklai reikalingų žinių įgijimą ir gebėjimų lavinimą bei tobulinimą.

Pagrindinės neformaliojo suaugusiųjų ugdymosi formos:

- 1) organizuota tikslinė savišvieta;
- 2) kursai (dieniniai, vakariniai, tęstiniai, trumpalaikiai ir kt.), seminarai, paskaitos;
- 3) neakivaizdinis (nuolatinis) švietimas;
- 4) žiniasklaidos priemonėmis perteikiamos šviečiamojo pobūdžio programos (*Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas* 1998).

Neformaliuoju švietimu siekiama padėti įvairių socialinių grupių atstovams tobulinti turimą kvalifikaciją, atnaujinti profesines žinias ir praktinius įgūdžius, reikalingus įsidarbinti, siekti savarankiško užimtumo, taip pat supažindinti su profesijomis (Knowles 1990). Neformaliojo švietimo būdu įgyta asmens kompetencija gali būti pripažįstama kaip formaliojo švietimo programos ar kvalifikacijos dalis Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta arba aukštosios mokyklos nusistatyta tvarka (*Valstybės žinios*, 1998 07 24, Nr. 66-1909). Mokymasis, tobulinimasis ir sėkmė yra neatsiejami nuo motyvacijos skatinti darbuotojus siekti konkretaus tikslo (Nonaka et al. 1995). Neformaliojo suaugusiųjų ugdymo paskirtis – sudaryti sąlygas asmeniui mokytis visą gyvenimą, tenkinti pažinimo poreikius, tobulinti įgytą kvalifikaciją, įgyti papildomą kvalifikaciją⁴.

Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas atveria naujus paramos neformaliajam švietimui būdus, įteisina neakivaizdinį švietimą (Garšvienė 2003 ir kt.). Rengiami teisės aktai, kuriantys neformaliojo suaugusiųjų švietimo sistemoje įgytų žinių ir įgūdžių valstybinio pripažinimo (formalizavimo) mechanizmą ir nustatantys informavimo apie suaugusiesiems teikiamas neformaliojo švietimo programas tvarką. Nuolatinis žmonių mokymasis yra neišvengiama šių laikų kasdienybė. Lietuvoje kvalifikacijos kėlimo tendencija išryškėjo tik atkūrus nepriklausomybę, privatizavus įmones, diegiant naujas technologijas ir įrengimus, modernizuojant darbą. Išsivysčiusių šalių įmonėse sudaromos bendros personalo mokymo ir ugdymo programos, apimančios daugelio tikslų įgyvendinimą (Nonaka et al. 1995). Didelė dalis įmonių personalą apmoko tik iškilus būtinybei – kai pasikeičia įstatymai, reikia diegti naujas technologijas⁵. Lietuvos integracija į ES, kintantys aplinkos reikalavimai, konkurencija, darbe kylančios problemos, kurias būtina spręsti darbo rinkoje, skatina žmones nuolat mokytis. Neformalusis ugdymas ne tik didina ekonominę konkurencingumą, jis taip pat tobulina asmenybę, skatina savigarbą bei galimybę jaustis visaverčiu visuomenės nariu. T. Tamošiūno teigimu⁶ (2005), labiausiai darbdaviai pripažįsta administracijos personalo švietimo poreikį; antroje vietoje – vadovaujančių darbuotojų, trečioje – specialistų. Neformalųjį darbuotojų švietimą darbdaviai daugiausia sieja su kvalifikacijos kėlimu ir siekia visų pirma gerinti savo pavaldinių profesines kompetencijas, darbo našumą ir kokybę bei darbo organizavimą. T. Tamošiūno (2005) atliktoje studijoje

⁴ Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/fit/ugdymas/n_suaugusiųjų.htm (žiūrėta 2011 05 02).

⁵ Prieiga per internetą: <http://www.lkt.gov.lt/?pid=16> (žiūrėta 2011 05 24).

⁶ Prieiga per internetą: http://www.civitas.lt/files/Tyrimas_Neformalaus_suaugusiųjų_svietimo_bukle_Ataskaita.pdf (žiūrėta 2011 08 06).

teigiama⁷, kad, darbdavių manymu, neformalusis darbuotojų švietimas sėkmingiausiai tenkina administracijos personalo, vadovaujančių darbuotojų ir iš dalies specialistų poreikius. Tuo tarpu daugiausia problemų kyla rengiant darbininkus ir organizuojant jų neformalųjį švietimą. Probleminę šios srities būklę nusako šie parametrai: a) žemesnis darbininkų negu kitų grupių poreikis mokytis ir jo tenkinimas; b) darbdavių reikalavimų neatitinkantis parengimas profesinėse mokyklose; c) darbdavių nuostata, kad darbininkams mažiausiai reikia mokytis iš visų grupių. Taigi darbininkų grandies rengimas bei perkvalifikavimas išlieka silpniausia neformaliojo suaugusiųjų švietimo sritis.

Kvalifikacijos kėlimas besimokančiajam tampa reikšmingas tik tuomet, kai jis pats ir darbo kolektyvas bei jo artimiausioji aplinka tai pastebi, įvertina ir susieja su jo, kaip specialisto, gerinama darbo kokybe. Neformaliojo suaugusiųjų švietimo svarba darbo rinkos kontekste pabrėžiama ir atnaujintoje „Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategijoje“⁸ (2008), kurioje nurodoma, kad darbo našumas Lietuvoje yra vienas žemiausių ES, o kai kuriose srityse jis skiriasi net iki 10 kartų. Todėl siekiant realių tęstinio mokymosi plėtros sąlygų, geresnių galimybių bedarbiams reintegruoti į darbo rinką, o dirbantiesiems – išsilaikyti joje, reikalingas ūkio raidos poreikius atitinkantis darbo rinkos profesinis mokymas – viena veiksmingiausių nedarbo, ypač struktūrinio, mažinimo priemonių.

Statistikos departamento duomenimis (2007)⁹, kas šeštas suaugęs gyventojas, kuris per tiriamąjį laikotarpį niekur nesimokė, teigė, kad tuo metu pageidavo mokytis. Svarbiausios priežastys, neleidusios to daryti: per didelis užimtumas darbe (31 % gyventojų), amžius arba sveikata (28 %) ir per brangus mokymas (26 %). Kaimo gyventojai dažniau nei miesto minėjo amžių, per toli esančią mokymo vietą, gebėjimų stoką.

TIKSLINĖS NEFORMALIOJO ŠVIETIMO DALYVIŲ GRUPĖS IR JŲ MOKYMOSI MOTYVAI

Lietuvai integruojantis į ES struktūras, vykstanti diskusija apie suaugusiųjų švietimą atskleidžia nepakankamai išplėtotas suaugusiųjų mokymosi galimybes Lietuvoje (Ušeckienė, Ališauskienė 2007 ir kt.). Ši teiginį pastaraisiais metais pagrindžia daug faktų ir tendencijų: nemažos dalies gyventojų turima kvalifikacija neatitinka darbo rinkos reikalavimų arba jos trūksta, nepakankamai kryptingai išplėtotą profesinio rengimo sistema, palyginti su ES valstybėmis, tik nedidelė suaugusiųjų dalis dalyvauja tęstinio mokymosi programose, įsitvirtinimą darbo rinkoje apsunkina nepakankamai pripažintas neformalusis mokymasis ir kt. (*Lietuvos darbo rinka...* 2007). Kadangi suaugusiųjų mokymosi galimybių plėtra neabejotinai yra svarbi progreso sąlyga tiek valstybės, tiek pavienių individų raidai, šioje srityje dirbantys žmonės yra atsakingi už esamos padėties keitimą. Suaugusiesiems reikia sudaryti sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ir įsitraukti į naujas mokymosi paslaugas.

Šiuolaikinis konkurencijos pasaulis ir kintantys socialiniai santykiai sukuria aplinkybes, kurių pagrindiniai bruožai yra neapibrėžtumas ir nestabilumas. Individas nebeįstengia galutinai prisitaikyti prie išorinio pasaulio, nes jam visą laiką tenka derintis prie kintančių išorinių aplinkybių. Socialinis nepritapimas yra būdingas šiuolaikinio žmogaus bruožas (Kasatkina, Leončikas 2003). Marginalinės grupės – tai socialinės grupės, esančios tarp dviejų socialinių sluoksnių ir pasižyminčios neapibrėžtu socialiniu statusu. Yra tam tikras skirtumas tarp marginalų, kurie gimdami socialiai „paveldi“ marginalinį statusą, ir marginalų, kurie tokiais tampa dėl visuomenėje vykstančių socialinių pokyčių. Sociologų ir

⁷ Ten pat.

⁸ Prieiga per internetą: <http://www.euroguidance.lt/index.php?language=lt&page=703> (žiūrėta 2011 09 07).

⁹ Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/news/view/?id=1885> (žiūrėta 2011 03 16).

psichologų tyrimai rodo, kad įvairioms marginalinėms grupėms priklausantys žmonės nesugeba lanksčiai reaguoti į pokyčius visuomenėje ir savarankiškai prie jų prisitaikyti (Lessa 2006; Young 2000 ir kt.); jų nesugebėjimas savarankiškai spręsti gyvenimo problemas skatina fizinį ir dvasinį degradavimą.

Socialinė izoliacija pasireiškia susilpnėjusiais ar visiškai išnykusiais socialiniais ryšiais bei atsiradusiu socialiniu atstumu tarp tam tikros marginalinės grupės ir visuomenės (Lessa 2006). Šiuo atveju žmogus jaučiasi bejėgis, negalintis patenkinti savo poreikių bei įvykdyti visuomenės keliamų reikalavimų. Socialinė izoliacija dar labiau sustiprėja, jei žmogus nesulaukia pagalbos, kurios viena iš rūšių – socialinis darbas, o visuomenėje suformuojama nuostata, kad šis žmogus kitoks, dažniausiai blogas, ir kad tokių žmonių reikia vengti. Gatvės vaikų, valkatų, benamių, neįgaliųjų, buvusių kalinių, prostitučių, narkomanų, chroniškų alkoholikų, čigonų ir kitų socialinė atskirtis tampa skurdo šaltiniu ir dažnai padariniu, jeigu nebandoma jų integruoti ar reintegruoti į visuomenę. Socialinei atskirčiai priklausantys asmenys nėra aktyviai įtraukiami į užimtumo ir prevencijos programas ir jų skaičius didėja. Trūksta konstruktyvaus dialogo su šių ir kitų skurstančių žmonių interesams atstovaujančiomis labdaros, paramos ar kitomis nevyriausybinėmis organizacijomis; dažnai kabinetuose priimami sprendimai retai kada padeda išnaudoti potencialias tokių organizacijų galimybes.

Neretai išskiriami veiksniai, darantys įtaką asmenų dalyvavimui ar nedalyvavimui mokymosi veikloje. Tuos veiksnius, K. Cross (1981) manymu, galima įvardyti kaip suaugusiųjų lūkesčius:

- Socialiniai ryšiai (patenkinti asmeninio bendradarbiavimo poreikį).
- Išoriniai lūkesčiai (atitikti kitų žmonių reikalavimus, patenkinti kažkokio formalaus autoriteto lūkesčius, priimti tam tikros valdžios patarimus).
- Socialinė gerovė (padidinti galimybę tarnauti žmonijai, dalyvauti bendruomeniniame darbe).
- Profesinis tobulėjimas (įgyti aukštesnį statusą darbe, užtikrinti profesinį kilimą, palaikyti konkurenciją (neatsilikti)).
- Pabėgimas / stimuliacija (ištrūkti iš darbo rutinos).
- Pažintiniai interesai (mokyti tik vardan mokymosi, siekti žinių tik dėl žinių, patenkinti smalsumą) (Cross 1981 ir kt.).

A. Garšvienės tyrimo duomenimis (2003), pagrindiniai suaugusiųjų stimulai mokytis yra asmeniniai jų interesai: vidinis tobulėjimas, užsibrėžtų tikslų siekimas, noras būti naudingiems. Kelti kvalifikaciją, išmokyti naujo amato ar persikvalifikuoti norėtų kur kas mažiau autorės tirtų respondentų.

Analizuojant besimokančių suaugusiųjų pasiskirstymą pagal tikslines grupes pagal LR Statistikos departamento duomenis (2009), išaiškėja tikslinių grupių pasiskirstymas pagal mokymąsi skirtinguose formaliojo mokymo lygmenyse. Tai rodo, kad nuo 2002 iki 2008 m. besimokančių suaugusiųjų grupės kito, pvz., universitetuose studentų skaičius išliko panašus arba nedaug didėjo, tuo tarpu profesinėse mokyklose jų sumažėjo (atsižvelgiant į amžiaus kriterijų, t. y. kuo didesnis besimokančiųjų amžius, tuo ir jų skaičius didesnis). Taigi formaliojo švietimo sektoriuje išlieka nemažas potencialių besimokančiųjų kiekis, o neformaliojo švietimo sritis Lietuvoje yra santykinai nauja viešojoje politikoje (*Neformaliojo suaugusiųjų švietimo plėtra Lietuvoje: finansavimo alternatyvų analizė* 2007). Pažymėtina, kad Lietuvos gyventojai yra vieni iš mažiausiai besimokančių ES ir ypač maža jų dalis mokosi neformaliai. Žemas mokymosi, ypač neformaliojo, lygis yra vienas didžiausių Lietuvos ūkio konkuren-

cingumo problemų, nes nesimokantys darbuotojai yra ne tokie produktyvūs bei imlūs naujovėms, o nedirbantiems ir nesimokantiems asmenims kur kas sunkiau rasti vietą šalies ekonominiame gyvenime.

Taigi neformaliojo suaugusiųjų švietimo svarba Lietuvoje yra suvokiama, bet valstybės vaidmuo šioje srityje daugiausia apsiriboja teisiniu reguliavimu ir finansinėmis intervencijomis į pavienes neformaliojo švietimo sritis (*Neformaliojo suaugusiųjų švietimo plėtra Lietuvoje: finansavimo alternatyvų analizė* 2007; Žemaitaitytė 2007 ir kt.).

IŠVADOS

1. Lietuvoje, tiek ir kitose Europos šalyse, daugiau dėmesio skiriama formaliojo bei su profesijos mokymu susijusio švietimo finansavimui. Tuo tarpu neformalusis suaugusiųjų švietimas išlieka finansiškai ganėtinai apleistas.

2. Neformalųjį darbuotojų švietimą darbdaviai daugiausia sieja su kvalifikacijos kėlimu ir siekia visų pirma gerinti savo pavaldinių profesines kompetencijas, darbo našumą ir kokybę bei darbo organizavimą. Daugiausia problemų kyla rengiant darbininkus ir organizuojant jų neformalųjį švietimą: a) žemesnis darbininkų negu kitų grupių poreikis mokytis ir jų tenkinimo lygmuo; b) darbdavių reikalavimų neatitinkantis parengimas profesinėse mokyklose; c) darbdavių nuostata, kad darbininkams mažiausiai reikia mokytis iš visų grupių.

3. Žemas mokymosi, ypač neformaliojo, lygis yra vienas didžiausių šalies ūkio konkurencingumo problemų, nes nesimokantys darbuotojai yra ne tokie produktyvūs bei imlūs naujovėms, o nedirbantiems ir nesimokantiems asmenims kur kas sunkiau rasti vietą šalies ekonominiame gyvenime. Taip pat nustatyta, kad pagrindiniai suaugusiųjų motyvai mokytis yra asmeniniai jų interesai: vidinis tobulėjimas, užsibrėžtų tikslų siekimas, noras būti naudingiems.

Gauta 2011 10 12

Priimta 2011 11 15

Literatūra

1. *Adult Education Trends and Issues in Europe*. 2006. Brussels, Belgium. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/education/pdf/doc268_en.pdf (žiūrėta 2011 09 13).
2. Bernhardt, A. 2011. *Financing Adult Education in the World and in Europe*. Prieiga per internetą: http://www.confintea.dv-voe.org/index.php?option=com_content&view=article&id=97%3Afinancing-adult-education-in-the-world-and-in-europe&catid=38%3Anews&Itemid=2&lang=en (žiūrėta 2011 10 01).
3. Butvilienė, J. 2011. „Neformalus suaugusiųjų švietimas: privataus mokymų sektoriaus atvejis“, *Studijos šiuolaikinėje visuomenėje* 2(1).
4. Cross, K. P. 1981. *Adults as Learners: Increasing Participation and Facilitating Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
5. Garšvienė, A. 2003. *Neformalus suaugusiųjų švietimas Lietuvoje*. Magistro tezė. Vilnius: VPU leidykla. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2005~D_20050615_175328-41616/DS.005.0.02.ETD (žiūrėta 2011 08 07).
6. Hassan, M. A. 2009. “Financing adult and non-formal education in Nigeria”, *Educational Research and Review* 4(4): 195–203.
7. Young, I. M. 2000. “Five faces of oppression”, *Readings for Diversity and Social Justice*, ed. in M. Adams. New York: Routledge, 35–49.
8. Kasatkina, N.; Leončikas, T. 2003. *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas.
9. Knowles, M. S. 1990. *The Adult Learner. A Neglected Species*. 4ed. Houston: Gulf Publishing.
10. Lessa, I. 2006. “Discursive struggles within social welfare: restaging teen motherhood”, *British Journal of Social Work* 36: 283–298.
11. *Lietuvos darbo rinka: vystymosi tendencijos, problemos ir galimi sprendimai*. 2007. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163> (žiūrėta 2011 09 11).

12. *Neformaliojo suaugusiųjų švietimo plėtra Lietuvoje: finansavimo alternatyvų analizė*. 2007. Vilnius: Danielius.
13. *Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas*. 1998. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=60192&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011 08 13).
14. Nonaka, I. et al. 1995. *The Knowledge-Creating Company*. New York: Oxford University Press.
15. Smith, M. K. 2002. "Malcolm Knowles, informal adult education, self-direction and andragogy", *The Encyclopedia of Informal Education*. Prieiga per internetą: www.infed.org/thinkers/et-knowl.htm
16. Taljūnaitė, M.; Labanauskas, L.; Butvilienė, J.; Blaževičienė, L. 2010. *The Access of Adults to Formal and Non-formal Adult Education. Country Report: Lithuania*. Vilnius: Lithuanian Social Research Centre.
17. Ušeckienė, L.; Ališauskienė, R. 2007. *Tęstinio suaugusiųjų mokymosi galimybės*. Prieiga per internetą: http://www.coactivity.vgtu.lt/upload/filosof_zurn/useckiene_alisauskiene_t15_no2.pdf (žiūrėta 2011 08 16).
18. Voss, M. 2007. A boost for adult education – but forgetting the third sector, *Info Net Adult Education*. Prieiga per internetą: <http://www.dfs.dk/inenglish/articlesandreports/financingdanishadulteducation.aspx> (žiūrėta 2011 10 01).
19. Žemaitaitytė, I. 2007. *Neformalusis suaugusiųjų švietimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla.

JURATĖ BUTVILIENĖ

Social context of adult non-formal education

Summary

The current non-formal adult education and the content of legislative instruments, as well as organized training in terms of content are more focused on current expectations of employers as regards employees' qualifications, a clear decoupling of the individual self-help / personal development and fulfilment capabilities. It is also an integral part of the process and manifestations of social stratification, with a particular emphasis on the private non-formal education sector, providing visible student groups, financial, social status, career or influence the content of education change, and decision-making uniqueness. Thus, in this paper, we try to consider a few non-formal adult education aspects through some social aspects that contextualize the variables of adult non-formal education social context, i. e. the employer's expectations regarding the workers' competences, the diversity of social groups, and the internal motives for reinforcing the general and professional competences via non-formal education. In addition, the issues of funding and of the importance of non-formal adult education are discussed, giving rise to the capacity of the learner's social status at different levels: social, psychological, cultural, political, etc.

Key words: non-formal adult education, social context, labour market, social groups of non-formal education learners, employers